

LABORE ET ZELO — ПРАЦЕЮ І НАТХНЕННЯМ

Саме такий девіз і донині зберігся на фронтоні головного корпусу Ніжинського державного педагогічного університету імені Миколи Гоголя, перейшовши у спадок із родинного герба фундаторів цього знаного освітнього закладу.

Історія університету веде відлік від кінця XVIII століття, коли князь Олександр Андрійович Безбородько (1744–1799), син козацького генерального писаря, випускник Києво-Могилянської академії, канцлер Російської імперії в уряді Павла I, людина відома і вельми шанована, заповів усі свої кошти на розбудову та розвиток *«високих духовних установ, Богові та людям угодних»*. По смерті князя його подвижництво у царині просвіти продовжив брат — граф Ілля Андрійович Безбородько (1756–1815), котрому і належала прогресивна для тих часів ідея створити університет у Ніжині. Місто у ті далекі роки налічувало 17,5 тисячі мешканців.

Тож 200 років тому за графським клопотанням і за неодмінної підтримки імператора Олександра I Російським сенатом було прийнято доленосне рішення про заснування та будівництво у Ніжині Гімназії вищих наук — класичного закладу закритого типу, за структурою навчання наближеного до європейських університетів. Одночасно було вирішено присвоїти йому ім'я головного благодійника — князя Олександра Безбородька. Після смерті Іллі Безбородька турботу про Гімназію узяв на себе

його онук, меценат і літератор граф Олександр Григорович Кушельов-Безбородько. До останніх своїх днів (помер 1855 року) він був незмінним почесним попечителем Ніжинської вищої школи.

Так у 1820 році на березі річки Остер, у старовинному графському парку І. Безбородька, з'явилася велична білоколонна будівля. Її називали та й нині називають «Білим Лебедем на Острі». Гімназію спорудили у класичному стилі за проектом відомого італійського архітектора швейцарського походження Луїджі Руски (1758–1822).

Першим директором гімназії був Василь Григорович Кукольник (1765–1821) — професор права, філософії та мистецтва, згодом її очолив Іван Семенович Орлай де Карва (1771–1829) — відомий учений-енциклопедист, філософ, доктор медицини і хірургії, автор книг «Коротка історія про Карпато-Русів» та «Про Південно-західну Русію». Саме Іван Семенович став одним із головних прототипів директора училища — Олександра Петровича, з яким читач може познайомитися у першому розділі другого тому «Мертвих душ» Миколи Гоголя. Олександр Петрович *«мав талант чути природу російської людини й знав мову, якою потрібно говорити»*. Він *«умів небагатьма словами передати саму душу науки так, що й малолітньому було очевидно, чому саме вона йому потрібна, наука»*. Призначення керівниками гімназії таких яскравих особистостей свідчило про

значну увагу до Ніжинського закладу з боку можновладців і наукової еліти тих часів, про великі надії, які покладалися на цей осередок підготовки інтелектуальних кадрів, формування вітчизняної інтелігенції.

З часом Ніжинська вища школа повною мірою виправдала ці сподівання. У різні роки з її стін вийшли високоосвічені, талановиті випускники. Саме вони, завдячуючи праці та натхненню своїх професорів, уславили ім'я «альма-матер» далеко за межами України. Серед них — фундатор української та російської прози М. Гоголь, письменники і поети Є. Гребінка, О. Афанасьєв-Чужбинський, М. Кукольник, Л. Глібов, О. Ющенко, Ю. Збанацький, Л. Парфорович, Є. Гуцало, Л. Горлач, засновник нової білоруської літератури Ф. Богушевич, відомий російський поет і перекладач М. Гербель (переклав «Кобзаря» російською мовою та був першим бібліографом великого поета), академіки В. Резанов, М. Петровський, П. Одарченко, В. Дубровський, художники А. Мокрицький та Яків де Бальмен (це йому Тарас Шевченко присвятив поему «Кавказ»), журналісти Ф. Савченко, О. Бондаревський, Й. Позичанюк та І. Кошелівець, педагог М. Бурда, співачка Алла Кудлай і багато інших.

За двісті років свого існування не раз змінювався статус Ніжинської гімназії. Як Гімназія вищих наук вона проіснувала до 1832 року. Саме в цей час тут навчався Микола Васильович Гоголь. Йому, як і іншим гімназістам, довелося пройти всі необхідні для здобуття вищої освіти етапи: початковий (*давав знання у прийнятих тоді межах звичайної гімназії — на кшталт сучасної середньої школи*), середній (*початки вищої освіти*), вищий (*власне, означав вищу освіту*). А весь період здобуття освіти тривав 9 років. Навчання Миколи Гоголя завершилося скандальною для царської влади «Спробою про вільнодумство» у Ніжині. Найдемократичніші про-

Гімназія вищих наук князя Олександра Безбородька. Літографія 30-х років XIX ст.

фесори гімназії відкрито висміювали перед студентами царські порядки, викривали факти утисків імперією свободи думки. Терпіння уряду Миколи I луснуло після декабристських заворушень 1825 року, особливо — після викриття відомих нам українських коренів декабризму. Частина професорів гімназії зазнала обструкції, тривалий час тут працювала спеціальна комісія. Завершилася справа «про вільнодумство» закриттям Гімназії вищих наук і створенням на її базі Фізико-математичного ліцею, котрий розпочав підготовку техніків і військових інженерів. Однак уже за вісім років по тому його було реорганізовано у Юридичний ліцей, який проіснував 35 літ. Принагідно зазначу, що інспектор ліцею, письменник і перекладач Пилип Морачевський (1806—1879) першим підготував «Словарь малороссийского языка» на основі полтавського діалекту та здійснив переклад Святого письма українською мовою (1861—1862). Російська академія наук визнала його переклад Нового Завіту кращим серед аналогічних перекладів слов'янськими мовами. Але Священний Синод Російської православної церкви тільки в 1911 р. благословив цей переклад до друку. Згодом він перевидався впродовж 1917—1921 років і почав використовуватися на богослужіннях в Українській автокефальній православній церкві та в Польській автокефальній православній церкві.

Згодом місце Юридичного ліцею заступив у 1875 році Історико-філологічний інститут — за ініціативою міністра освіти графа Дмитра Толстого. Тут навчали майбутніх викладачів історії та словесності для класичних гімназій. Варто підкреслити, що таких інститутів у тогочасній Російській імперії було тільки два: у Санкт-Петербурзі та Ніжині. За час існування цього закладу тут сформувалися шановані і нині наукові школи: славістична (М. Лавровський, А. Будилевич, Р. Брандт, М. Сперанський, П. Нікітін, К. Радченко та ін.) та історична (М. Арістов, М. Бережков, В. Ляскоронський, В. Піскорський). Серед викладачів Ніжинського історико-філологічного інституту помітно виділявся завідувач кафедри класичної філології професор Петро Васильович Нікітін (1849—1916). Згодом він став ординарним академіком Російської академії наук (1898) та її віце-президентом (1900—1916).

Початок минулого століття був ознаменований для Ніжинського вищого освітнього закладу тим, що група викладачів за ініціативи відомого професора історії Василя Ляскоронського (1859—1928) у 1918 році підготувала проект створення на базі інституту класичного університету. Був розроблений і відповідний статут. Гетьман України Павло Скоропадський за активної участі Миколи Василенка — міністра освіти та мистецтва України, майбутнього фундатора Академії наук України — підтримав цю ідею й у жовтні того ж року видав необхідний указ. Це був чи не перший указ про заснування на теренах самостійної України вищого навчального закладу. Практично водночас гетьман П. Скоропадський підписав укази про створення Київського та Кременецького університетів. Однак окупація ніжинських земель військами Антона Денікіна перешкодила реалізації цих освітніх проектів.

За радянських часів дітище Безбородьків також не раз реформувалося та змінювало

назви. Зрештою, 1932 року йому надали статус Державного педагогічного інституту. У 1939-му указом Президії Верховної Ради СРСР інституту присвоїли ім'я Миколи Гоголя.

Зі здобуттям Україною незалежності Ніжинський педагогічний отримав нові можливості для свого розвитку. Він пройшов акредитацію за найвищим, IV рівнем. Як результат — у вересні 1998 року Кабінет Міністрів України прийняв постанову про створення на базі педагогічного інституту Ніжинського державного педагогічного університету імені Миколи Гоголя. А в жовтні 2004-го здійснилася майже двохсотлітня мрія багатьох поколінь його викладачів і студентів — освітній заклад набув статусу класичного університету.

Сьогодні університет має сім факультетів: філологічний, психології та соціальної роботи, історико-юридичний, культури і мистецтва, іноземних мов, природничо-географічний та фізико-математичний. Тут навчається 8640 студентів.

Університет укомплектовано фахівцями високої кваліфікації: 361 викладач, з-поміж них 27 докторів і 167 кандидатів наук. Останніми роками збагатився заклад і новими спеціальностями (прикладна фізика, соціальна інформатика, психологія). Ведеться робота щодо ліцензування інших перспективних спеціальностей. Ніжинський педагогічний університет має аспірантуру, магістратуру, підготовче відділення, очно-заочну школу майбутнього педагога, спільні науково-дослідні лабораторії з інститутами НАН та АПН України. Тут тісно співпрацюють з науковими та освітянськими центрами країн СНД і далекого зарубіжжя.

В університеті створено відокремлені структурні підрозділи — навчально-методичні центри у Новгород-Сіверському та у Прилуках, а також спільний навчально-науковий комплекс із Прилуцьким педагогічним училищем.

Окрасою Ніжинського педагогічного є художня галерея (230 полотен), відкрита ще 1845 року графом О.Г. Кушельовим-Безбородьком з нагоди 25-річчя Ніжинської вищої школи. Частина полотен — копії, але ж, наприклад, копію картини «Марія Магдалина» зробив сам Вечелло Тіціан (1477–1576) зі свого твору! Тут представлені роботи Пітера Рубенса, Агостіно Караччі, Пітера Брейгеля, Бартоля ван Лаара. Так, досліджено, що «Пресвята Діва з немовлям Ісусом» належить школі живописця раннього Відродження П'єтро Перуджіно (1448–1523). З колекції російських полотен привертають увагу «Полювання на лисицю» А. Ківшенка, «Пристань на Волзі» А. Мещерського. Є багато творів відомих українських художників — І. Холоменюка, Т. Яблонської, З. Волковинської; скульптури І. Кавалерідзе, І. Коломієць; графіка О. Фіщенка, В. Масика та інших майстрів образотворчого мистецтва. Колекція університетської художньої галереї — одна з найбагатших в Україні.

До послуг студентів і викладачів — бібліотека університету, яка налічує близько одного мільйона книг. Тут є рідкісні примірники стародруків XVI–XVIII століть, деякі з них подаровані ще Безбородьками. Серед раритетів — «Іліада» та «Одіссея» Гомера, «Енеїда» Вергілія грецькою та латиною 1567 року видання, «Граматика» Мелентія Смотрицького, «Слово о полку Ігоревім», надруковане 1800 року, рукописи гетьманських універсалів, збірка творів Михайла Ломоносова....

В інтерв'ю кореспонденту освітянського часопису «Український дім» ректор Ніжинського педагогічного університету доктор фізико-математичних наук, професор Василь Яковець сказав, що у майбутньому бачить університет самобутнім класичним вищим навчальним закладом із авторитетними науковими школами, висококваліфікованими викладачами, такими умовами

Ніжинський державний педагогічний університет імені Миколи Гоголя сьогодні

Монумент «Вчителька» перед входом до університету — перший в Україні. Скульптор — А. Гончаров, 1990 р.

для навчання студентів, які б відповідали кращим міжнародним стандартам. Університет збереже і примножить свої наукові та культурно-просвітницькі традиції, які склалися протягом його двохсотлітньої історії: демократизм, ауру духовності, доброді-

ності, шанобливого ставлення до рідної мови та культури...

Г. КОВТУН,
професор кафедри хімії Ніжинського державного педагогічного університету імені Миколи Гоголя, член-кореспондент НАН України, заступник директора Інституту біоорганічної хімії та нафтохімії НАН України

Я. ГОЛОБОРОДЬКО

СИЛУЕТИ ВЕЛИКОЇ РЕФОРМАЦІЇ

Панорама українського буття у творчості Сава Божко

Українська художня література є явищем так само цікаво складним, невичерпним у своїй новизні, багатогранності, розмаїтості й трагедійній величності, як і вся українська дійсність.

Національна література (та, що творилася й розвивалася на терені України та за її межами, в умовах близької і віддаленої діаспори) й нині залишається значно багатшою, яскравішою, ніж літературознавчі уявлення про неї. І це не стільки є показником якості сучасних наукових досліджень, скільки свідчить про неабияку поліаспектність і багатоскладність української художньої думки. Вона порушувала різноманітні теми, зображувала різноманітні соціодуховні площини, осмислювала долю людини на різних стадіях національної історії та історії національного духу.

Є у її скарбниці й твори, у яких висвітлюються події, процеси та людська психологія періоду духовно-економічних перетворень в Україні. Серед митців, що змальовували українське життя доби кардинальних реформ, був і відомий свого часу прозаїк Сава Божко.

На шлях великої літератури С. Божко вступив у молодому віці, рано почав друкуватися, швидко став одним із ватажків Спілки селянських письменників «Плуг». Його літературний розквіт припав на 20-ті роки, коли він написав основні твори. Вів активну педагогічну, громадську й культурологічну діяльність; був закоханим у край, де народився і жив, — схід та південь України; описував його, змальовував і досліджував, знаходив у його історичних та

історико-духовних реаліях концепції, сюжети, образи для власної творчості; був прихильником національно зорієнтованих ідей та письменницьких традицій; вивчав українську минувшину. Як і багато його сучасників, зазнав репресій і відбував покарання. Помер у віці, що характеризується піднесенням творчих сил; реабілітований посмертно.

Сава Божко — це письменник із суто українською художньою ментальністю: його

© ГОЛОБОРОДЬКО Ярослав Юрійович. Доктор філологічних наук. Завідувач кафедри українознавства Південноукраїнського регіонального інституту післядипломної освіти педагогічних кадрів (Херсон). 2005.